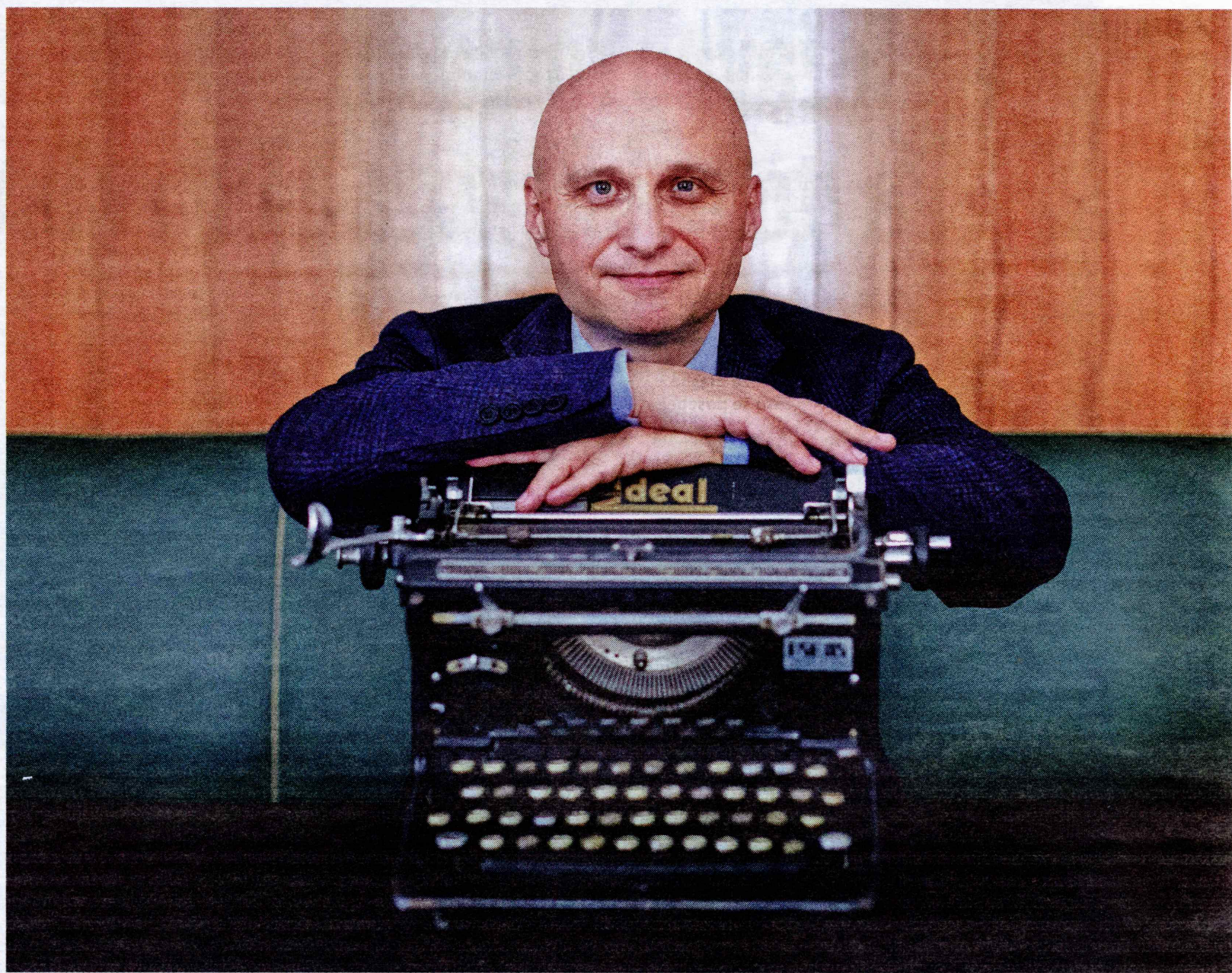

Ni zgolj znanstvenik, temveč je tudi pesnik, esejist, Delov kolumnist in član Društva slovenskih pisateljev. Nedavno je pri Cankarjevi založbi izdal knjigo esejev *KA*; meni so prirasli k srcu tudi zato, ker v njih v razmišljanjih imenitno prepleta jezik in glasbo. Nekaj podobnega sva počela tudi v pogovoru.

✎ PATRICIJA MALIČEV
📷 VORANC VOGEL

Neoprijemljivost časa pušča sledi tudi v jeziku

Zbirko kolumn, esejev ste naslovlili *Ka*. Egipčanski hieroglif za *ka* so dvignjene roke, ki predstavljajo življenjsko silo, enega od delov duše. Moja prva asociacija na naslov pa je nedavno premrli ameriški raper *Ka*, vizionar hiphopa, čigar ustvarjalnost je (bila) briljantno in do konca idiosinkratična; tako kot njegova pot samotnega premišljevalca in poeta, kapitana brooklynske gasilske brigade.

Ko sem izbral naslov za knjigo, sem si seveda ogledal, kaj vse bi beseda *ka* še lahko pomenila. V osnovi gre za besedno igro, saj sta to začetnici mojega imena in priimka, hkrati pa je povezava s hieroglifi, torej s pisavo in starim Egiptom. Če vtipekate besedo *ka* v iskalnik na portalu Fran, boste našli veliko zadetkov, od vprašalnega zaimka (ka kričiš?) do kiloampera. Dve črki, pa toliko povsem različnih besed.

Egipčanski *ka*, na katerega se nanaša naslov knjige, pa sporoča dvojce. Prvič, je hieroglif in hieroglifi so današnjemu človeku opomin, da pisava ni nujno zgolj nekaj praktičnega, ampak je lahko zapisani jezik tudi sam po sebi nekaj lepega, nekaj, kar lahko občudujemo, nekaj duhovnega. Na to smo v sodobnem času morda premalo pozorni. Dru-

gič, *ka* je življenjska sila, ki ne umre skupaj s človekom, ampak ob smrti začasno zapusti telo in prebiva v njegovi sliki ali kipu; ta odnos do povezave med življenjem in podobo je dobil v sedanjem instagramskem, tiktokovskem in fejsbukovskem svetu nov razcvet. Današnja družbena omrežja so polna podob, kamor bi se v starem Egiptu naselili *ka*-ji, podob, v katerih živimo kakor v drugi dimenziji. Postali smo odvisni od objavljanja lastnih podob, lastnih likov. In zanimivo – tako kot stari Egipčani tudi mi svojo podobo brezsrčno idealiziramo. Kakor tedaj smo na fotografijah vse bolj idealni, brez hib, retuširani. V ozadju naslovnice je bil še en premislek: kako najti naslov, ki bi v ospredje naslovnice postavil lepoto sodobnih črk. V dveh ogromnih črkah na naslovnici knjige je po zaslugi oblikovalca Marka Praha s pomočjo kolaža skrit celoten vidni svet teh esejev.

Pa raper *Ka*?

Poznam ga bežno, zveni mi kot ambientalna glasba Williama Basinskega, nad katero lebdi raperski glas. Izzivalna kombinacija. Preposlušal sem si ga, ko sem iskal na spletu, kaj bi lahko označevala beseda *ka*, prej ga nisem poznal.

Ostaniva pri glasbi. V enem od besedil omenjate album *Fossora* glasbenice Björk, za katerega zapišete, da morda še niste dozoreli, da bi ga razumeli. Zanimivo, kako v svojih esejih glede nikogar in ničesar ne podajate sodb, redka čednost.

Ena od največjih zmot sodobnega človeka je, da mora imeti mnenje o vsaki stvari. Mislimo, da vemo vse in da lahko sodimo o vsem. Politika takšen odnos do stvarnosti zahteva, znanost pa ne. Če si mnenje ustvarimo zgolj na podlagi občutkov, težko zaupamo stroki, ki sklepa iz podatkov, meritev in raziskav. Ko rečem, da nečesa še ne poznam, mislim to zelo iskreno.

Podobno je z določanjem tistega, kar ti je všeč in kar ti ni. Pogosto mi knjige, glasba ali slike postanejo všeč z zamikom. Da se čez nekaj let tolčem po glavi, kako da nisem že prej opazil njihove skrite lepote. Ali lepote krajev, lepote posameznih dejavnosti ... Priznati si moramo, da je takšen zamik možen, moramo si ga dovoliti. Sicer obstanemo.

»Glasba je pogovor z ljudmi,« je rekel Warren Ellis v nedavnem intervjuju za revijo *The Wire*, »le da pri takšnem pogovoru uporabljaš drugo narečje.« »Ampak,« nadaljuje, »če ti nekdo neprestano skače v besedo, če te vedno preglaši, potem to v resnici ni pogovor.« Zapišete, kako ste se ob teh besedah zdrznili. Govorijo o glasbi, a v resnici opisujejo naš komunikacijski vsakdan. Skakanje v besedo je nekaj, kar je s človekom od pamtiveka, ampak s pojavom družbenih omrežij se je, zdi se, podeseterilo.

V govorjenem jeziku je to nekaj, kar poznamo, kot pravite, od vedno. V zapisanem jeziku pa je to dejansko svež pojav, ki ga omogočajo samo mediji, kjer je objava javne besede hitra, zlasti družbena omrežja. Gostilniški način razmišljanja se je preselil v pisni obliki na družbena omrežja. Ljudje se nismo kaj posebej spremenili, le da se je včasih nekatere stvari govorilo samo za »šankom«, danes pa jih lahko vsak napiše in takoj postanejo javna objava. Postali smo en velik »šank«. So primeri, ko nam to omogoča hitro reagiranje, ampak za splošno vzdušje v družbi je takšno skakanje v besedo nevzdržno, saj se zelo hitro spremeni v obračunavanje in sramotenje.

Vrniva se k muziki: pravite, da spadate med tiste, ki poslušajo besedilo skladbe šele povsem na koncu, ob tretjem, četrtem poslušanju. Kolikor se le da dolgo, se izogibate skladanju znanih besed v pomen.

Biti jezikoslovec raziskovalec je služba, ki se polasti človeka v celoti. Glasba je zame tisti ločeni planet počitka, oddiha, drugačnega, nejezikovnega načina opazovanja sveta. Zato sem ravno v glasbi najmanj

pozoren na jezik. Na srečo je značilnost dobrih besedil v glasbi, da ne zmotijo. Slaba besedila že na ravni zvoka zabolijo in preprečijo poslušanje. Dobra besedila pa so vsaj sprva spojena z glasbo. Ne motijo.

Če prav razumem, pri vašem umevanju glasbe zvok in besedilo v glasbi nista enakovredna? Sta, ampak šele na koncu. Najprej je zvok. Morda z metaforo: če greš na kosilo, si najprej lačen. Najprej se želiš nasititi, šele nato pride užitek ob hrani.

Katero od besedil za glasbo vas je v zadnjem času še posebej nagovorilo?

Sem eden od tistih poslušalcev in bralcev, ki se radi vračajo. Raje, kot da bi odkrivali nekaj vedno novega.

To je zaznati tudi v esejih.

Raje bi preživel življenje z nekaj dobrimi albumi, z nekaj dobrimi knjigami kot pa z mnogimi povprečnimi. Na ravni besedila se običajno na koncu vrnem k nekaj imenom in to so pozni Scott Walker, Nico, David Bowie, Tricky, Roxy Music. Potem so še kake posamezne pesmi. Pred dnevi sem ob spremljavi glasbe prebiral besedilo pesmi *Avec le temps*, ki jo je napisal Léo Ferré. Z minevajočim časom vse odide, vse premine. Pozabiš obraz. Pozabiš glas.

Je res tako?

Poezija ni nikoli resnica. Je občutje, stanje. Ko se potopiš v svet verzov in se nato vrneš, je lažje živeti drugače. Mimo tega. Srečneje. Večkrat mi rečejo, da poslušam mračno zve-nečo glasbo, vendar je zame glasba, ki daje videz otožnosti, v resnici glasba čiste sreče. Tu v ospredje

Jezikoslovci se borimo za večjezičnost v javnem življenju in v znanosti, tudi zato, ker se med jeziki modeli razmišljanja usodno razlikujejo. V trenutku, ko bi začel svet razmišljati v enem samem jeziku, bi ljudje postali podobni robotom, ker bi bili vsi povprečni. Vsi cepljeni na en kalup razmišljanja. Množica jezikov je zato moč človeštva.

stopita na primer David Sylvian in Brian Eno kot dva, ki znata opisati srečo tudi s temnimi notami.

Je *Blemish* Sylvainov najboljši album?

Zagotovo. Ta odzvanjajoča kitara mi vedno odmeva v ušesih, kadar mi kdo omeni njegovo delo. Res sem vesel, da poznate njegovo glasbo.

Gre za umetnika, ki je, podobno kot *Ka*, v srbščini, hrvaščini in bosanščini obstaja beseda – samozatajan. Pogrešam jo v slovenskem jeziku.

Kaj pomeni?

Da gre za človeka, ki ne izpostavlja sebe in svojih zaslug, a zanj vemo, da je v svoji notranjosti izjemno bogat, ustvarjalen, nikdar pa se ne bo kitil s tem. Nosil bo vse, kar je in kar ima, v posebne vrste tihi skromnosti. Razumem.

Zakaj se ne bi potrudili in v slovenščini našli novo besedo za to, kar sem pravkar opisala?

Najprej moramo najti takšne ljudi. Podobna beseda pravzaprav obstaja: *samozatajevalen*, ni pa ravno pogosto v rabi in je stilno zaznamovana.

Morda pa je treba nekaj najprej na novo poimenovati in dati v slovar, da pojav sploh prepoznamo.

Res je, ampak tu velikokrat prihaja do nesporazuma, ko ljudje mislijo, da jezikoslovci uvajamo besede v jezik kar po navdihu in da kar po občutku odločamo, kaj bo prišlo v slovar.

Zato moja sugestija.

Tudi če me podkupite, ne morem. Umestitev določene besede v slovar poteka po zelo natančni metodologiji. V slovar knjižnega jezika, kot je novi eSSKJ, besedo praviloma lahko umestimo, če je dovolj pogosto uporabljena v besedilih knjižnega jezika, po možnosti v različnih besedilnih vrstah, pri čemer je pomembno tudi, da besedo uporabljajo različni pisci, ne le en sam. To pomeni, da besede v eSSKJ ne more biti, dokler je ne zaznamo v rabi. Res pa je, da skušamo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU najti tudi vmesno pot, nekakšne vice za besede, ki se še niso uveljavile v knjižnem jeziku, imajo pa potencial, da se uveljavijo. To so besede, ki so morda trenutno popularne, nove in aktualne, vendar ne vemo, ali se bodo v jeziku res obdržale ali pa bodo iz njega zlagoma odšle. Takšna beseda je bila *predihavanje*, ki smo jo ob mnogih drugih podobnih v času korone slišali skoraj vsak dan, danes pa se je niti spomnimo ne.

No, v porodništvu je redno prisotna. Predihavati porodne popadke, bolečino.

Seveda. Dobro opozorilo. Splošni jezik občasno jemlje besede iz ter-

minologije posameznih strok. Ni pa slovar splošnega jezika nikoli enak terminološkemu slovarju posameznih strok. Ti dve skupini slovarjev moramo znati ločevati. Besede iz strokovnega jezika lahko prehajajo v splošni jezik, rečemo, da se terminologizirajo. Tak prehod je lahko dokončen in je beseda za vselej sprejeta v splošni jezik nas vseh, lahko pa se rabi samo nekaj let, kot je bilo v primeru epidemije.

Gre za dva različna svetova, ki ju tudi jezikoslovci obravnavamo ločeno. Splošni slovarji nastajajo ločeno od terminoloških, imajo svoje zakonitosti in drug namen. *Predihavanje* je izšlo iz medicinske terminologije, vstopilo v splošni jezik, od tam naprej pa sta besedi živeli ločeno življenje. Obstajali sta v nekakšnih avtonomnih vzporednih svetovih. V medicini beseda še vedno živi in vse kaže, da bo tako še naprej, v splošnem jeziku pa se je njena aktivna raba zaključila.

Kako vemo, da so določene besede muhe enodnevnice, kot se reče? In kako vemo, da so določene nove besede lahko kandidati, da postanejo pomembni gradniki našega jezika? Kako se izgradi konsenz zanje?

Mnoge besede, mnogo več jih je, kot bi si predstavljali na prvi pogled, so muhe enodnevnice. So tista bitja, ki zelo hitro zaživijo, so morda nekaj časa celo vsak dan prisotna v naši stvarnosti, nato pa se umaknejo. Ne zato, ker bi tako določili jezikoslovci, ampak zato, ker v današnjem času zaradi naglega razvoja tehnologije in sprememb v našem fokusu določene teme hitro vdrejo v naše življenje in se nato še hitreje umaknejo. Razvoj in vedenje besed lahko danes spremljamo s pomočjo velikih zbirk besedil, ki jim rečemo korpusi. Ta besedila so označena po letih, po zvrsteh, po viru objave in še marsičem, raziskujemo pa jih s pomočjo statističnih računalniških orodij.

Na podlagi takšnih podatkov nato lahko opazujemo usodo določene besede in jo uvrščamo v slovarje. Bomo rekli čez nekaj let servisom, kot je na primer chatgpt, »klepetalniki« umetne inteligence? Danes tega še ne moremo napovedati, čez deset let pa bomo lahko opazovali, ali bo ta beseda zaživela ali ne. Nekdaj se je to delalo z izpisovanjem iz najrazličnejše literature, časopisov, deloma pa tudi po občutku. Danes je to v kar največji meri stvar matematične presoje na podlagi predhodnega jezikoslovnega označevanja in jezikovnega znanja. Napovedovati prihodnosti torej jezikoslovci ne znamo, znamo pa analizirati ter kritično ovrednotiti podatke in jih ustrezno interpretirati.

Zdaj že govoriva o oprijemljivosti oziroma neoprijemljivosti besede v določenem času in o oprijemljivosti ali neoprijemljivosti časa, ki ima svoje sledi tudi v jeziku.

Kozma Ahačič

Letnik 1976. Eden najvidnejših sodobnih slovenskih jezikoslovcev in predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Javnost ga najbolje pozna kot urednika in pobudnika spletnih portalov Fran, Franček in Franja, ki so slovenske slovarje približali stotisočim uporabnikom in spremenili način, kako dostopamo do jezika. Njegova raziskovalna pot sega od zgodovine slovenskega jezika in slovnicearstva do sodobne jezikovne politike, sicer pa je znanstveni svetnik, sodelavec pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, izredni profesor za jezikoslovje na Podiplomski šoli ZRC SAZU, podpredsednik Znanstvenega sveta ZRC SAZU in član izvršilnega odbora Evropskega združenja nacionalnih ustanov za jezik (EFNIL).

Za svoje delo je prejel vrsto najvišjih priznanj – od Zoisove nagrade in zlatega znaka ZRC SAZU do Pretnarjeve nagrade »ambasador slovenskega jezika«, bil je izbran za Delovo osebnost leta 2017, predsednik republike pa mu je podelil jabolko navdih.

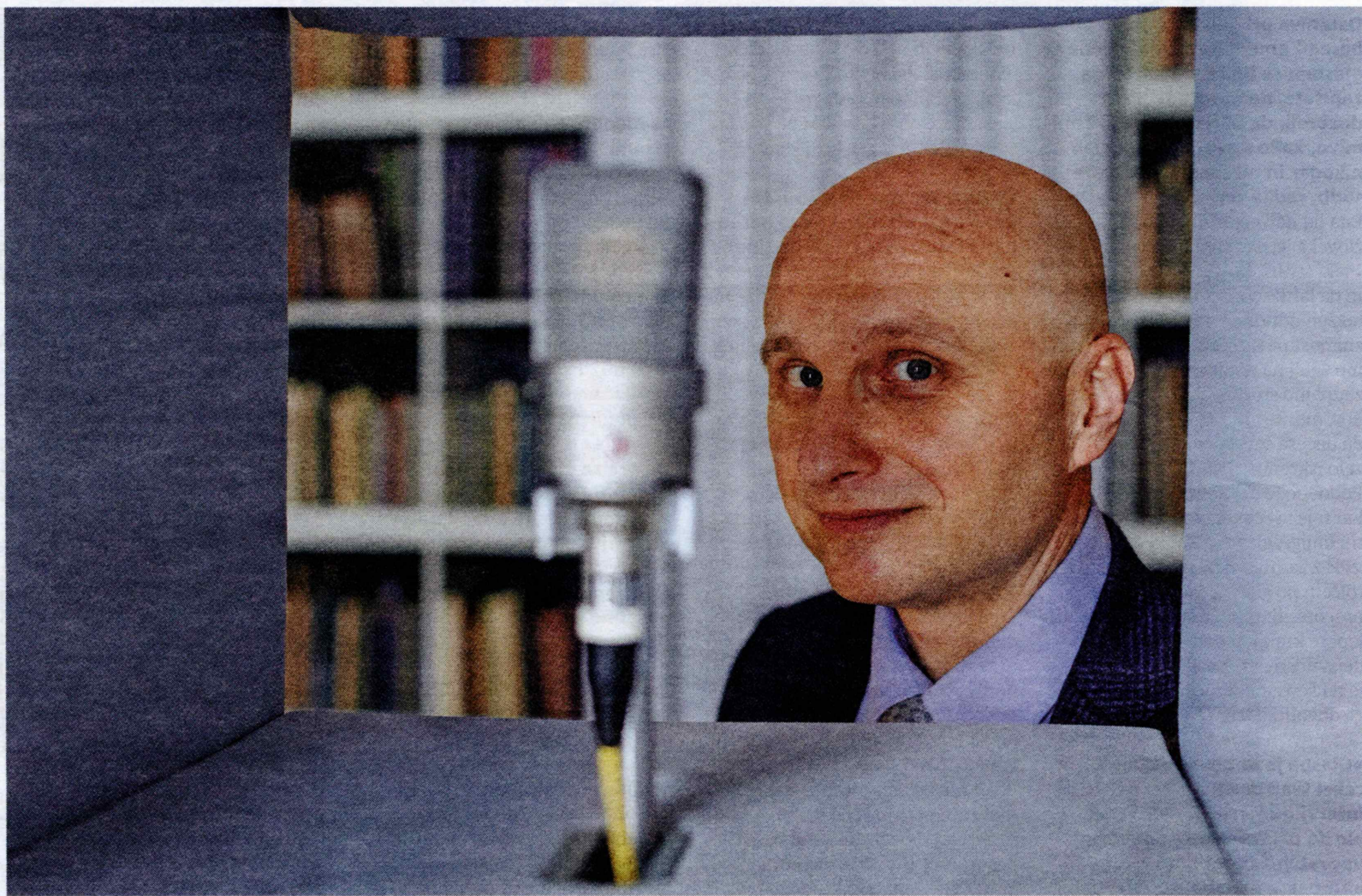
Je avtor sodobnih šolskih slovnice (*Kratkoslovnica*, *Slovnica na kvadrat*) ter številnih člankov in knjig, kot je monumentalna monografija *Stati inu obstati*.

Kozma Ahačič

Ob vdiranju novih besed imamo včasih občutek, da skupaj z njimi v naš jezik vdirajo tudi veliki jeziki tistega časa: nekdanj nemščina, deloma latinščina, danes angleščina. Na srečo je pri veliki večini besed na dolgi rok to vedno samo občutek.

Čas, če ga nekoliko poosebimo, zagotovo bolj vpliva na jezik kot vplivamo jezikoslovci. Vsak jezik je odraz določenega časa, vsak slovar, konec koncev, je močan odraz določenega časa. Slovaropisce nas včasih boli srce, ko moramo opisovati jezik tega ali onega časa. Spet drugič smo veseli, ko opazujemo stare slovarje in vidimo, kaj je v novih drugačnega. Vpliv okolice in časa na jezik je nekaj, kar je morda lažje razložiti sodobnemu človeku kot pa človeku izpred sto, dvesto let, zato ker sami jasneje čutimo, kako nove in nove in nove besede dobesedno vdirajo v naš vsakdan in kako smo bombardirani z vedno novimi pomeni besed, ki jih morda razumemo, še preden sploh razumemo delovanje stvari, ki jo poimenujejo. Ob tem vdiranju novih besed imamo včasih občutek, da skupaj z njimi v naš jezik vdirajo tudi veliki jeziki tistega časa: nekdanj nemščina, deloma latinščina, danes angleščina. Na srečo je pri veliki večini besed na dolgi rok to vedno samo občutek. Besede namreč prihajajo, a tudi odhajajo. Že če se ozremo na predmete iz računalništva, vidimo, da imamo tablico, miško, ključek, vsehček, klepetalnik; seveda pa tudi ekran, telefon, procesor ...

Imeli smo zgoščenko in plošček, zdaj je odpadlo oboje, saj so CD-ji vedno manj v rabi. Ampak meni se zdi zanimivo, da je bila plošča nekoč samo plošča, potem je postala vinilna plošča in zadnje čase samo vinilka. Za ploščo se je nekoč vedelo, kaj z

njo mislimo, danes ima praviloma pred sabo pridevnik ali pa rabimo izpeljanko iz pridevnika. Besede imajo svoje življenje in se včasih tudi ponorčujejo iz nas. O različnih poimenovanjih za CD smo pred leti razpravljali z veliko strastjo, saj se je zdelo, da bo CD-plošča nekaj večnega in da bo povsem izrinila vinilno ploščo, ki se bo izgubila nekje v preteklosti. Plošča pa naenkrat ni bila ena sama. Ker smo poleg besed CD in zgoščenka uporabljali tudi poimenovanje CD-plošča, smo prejšnji plošči začeli dodajati pridevnik: gramofonska plošča, vinilna plošča. CD-ji se zdaj poslavljajo, prerod pa doživljajo gramofonske plošče, vinilke. Besede se lahko vračajo v novi obliki, saj ima lahko tudi stvarnost, ki jih je določala, za nas nov pomen. Plošča, torej vinilna plošča, je bila nekdanj predvsem nosilec zvoka. Danes je izhodiščni »nosilec« zvoka pretočna storitev. Plošča pa je vedno bolj popularna, ker vedno bolj deluje kot fizični simbol glasbenega albuma, ki ga sicer v avtu, na poti in drugod poslušamo prek pretočne storitve. Je večja od CD-ja, zato njen ovitek deluje skoraj kot umetniško delo. In pa – pozor – vsebuje napake, šume. Vračamo se k tistemu, kar so še pred desetletji pri ploščah najbolj kritizirali, k nepopolnosti, a s tem edinstvenosti zvoka. Človek hlepi po napakah, jezik brez napak bi bil za človeka neuporaben.

Kako sami živite v jeziku?

To je precej težavno filozofsko vprašanje, na katero pa lahko poskušam

odgovoriti kot jezikoslovec. Če si predstavljamo, da je ravno jezik tisto, s čimer bivamo med ljudmi in sami s seboj, je seveda vlaganje v lastni jezik ali v lastne jezike, če jih je več, tudi vlaganje v kakovost svojega življenja. Brez jezika preprosto ne moremo razvijati misli. Še huje, različni jeziki nehoti vsiljujejo različen način razmišljanja. V knjigi opisujem, kako v slovenščini korakamo, hodimo, tečemo, skakljamo in skačemo mnogo drugače kot v angleščini. V slovenščini vidimo barve drugače, kot jih vidijo v nekaterih drugih jezikih. V nemščini je glagol pogosto na koncu stavka, v slovenščini redko. Jezikoslovci se borimo za večjezičnost v javnem življenju in v znanosti, tudi zato, ker se med jeziki modeli razmišljanja usodno razlikujejo. V trenutku, ko bi začel svet razmišljati v enem samem jeziku, bi ljudje postali podobni robotom, ker bi bili vsi povprečni. Vsi cepljeni na en kalup razmišljanja. Množica jezikov je zato moč človeštva.

Vedno znova se kaže, da nas pri jeziku očara prav tisto, kar je nepredvidljivo, dvoumno, nesistemske, nezabetonirano. Zgodovina iskanja idealnega vsečloveškega jezika, ki bi ga vsi enako dobro razumeli, je zgodovina propadlih poskusov. Sclasa se ljudje ne moremo, morda pa tudi nočemo razumeti. Ljudje se vam verjetno v pogovoru z vami vedno opravičujejo, da delajo napake. Jaz se vam ne ...

... hvala ...

... kajti zdi se mi, da ne želite sistematizirati sogovornika samo na podlagi njegove govorice, jezika.

Strah je najhujše, kar lahko prizadejaš jeziku. Pri redkih namreč povzroči eliten, a šablonski jezik, pri večini pa strah spodbudi brezbriznost do jezika. Je pa seveda kot jezikoslovec mnogo lažje vzbujati strah kot navduševati, izobraževati, svetovati. Moderni jezikoslovci smo zato pred težjo nalogo, kot so bili naši kolegi nekdanj. Kdo bi pomislil, da nas napake ali slab, nespreten jezik ne zmotijo. Seveda nas, vendar ne iščemo napak samo zato, da bi jih napadali. Jezikoslovci morajo biti zanimiva tudi odstopanja od uveljavljenih pravil, saj so znamenja dogajanja v jeziku.

Z ljubeznijo do jezika lahko naredimo več kot z gojenjem strahu pred njim. In to spet ne pomeni, da si ne prizadevamo za to, da bi čedalje več ljudi mojstrilo svoj jezik. Mojstrenje jezika namreč pomeni boljše, globlje življenje. Napačen je torej vtis, da mlajši jezikoslovci »vse dovolimo« in da dopuščamo v jeziku neštete različice. Naj orišem to na primeru novega slovenskega pravopisa. V njem bo jasno in z veliko primeri predstavljena priporočena raba, torej kaj je prav in kaj ne. Jasnemu definiranju, kaj je prav in kaj ni, kaj je priporočeno in kaj ni, smo namenili celo posebno rubriko. So pa primeri, ko jezik zahteva različne možnosti, saj s tem ljudem ponuja svobodo, možnost izbire drobnih odtenkov – pomenskih ali zvočnih. V takšnih primerih so

dvojnice nekaj nujnega. Če imamo besedo *hiša*, ne bomo prepovedali besede *dom*. Če imamo besedo *lep*, ne bomo prepovedali besed *čudovit* in *krasen*. Če pol Slovenije, tudi najelitnejših govorcev na radiu in televiziji ter skoraj vsi slovarji rečejo *dvánajst*, druga polovica in obstoječi Slovenski pravopis pa *dvanájst*, potem težko prepovemo eno od različic, saj se prepoved ne bo obnesla oziroma se obstoječa prepoved ni obnesla že več kot dve desetletji. Jasno pa je, kaj je napaka. Knjižni jezik potrebuje jasen sistem, ki ga ohranjamo v vseh inštitutskih delih. Knjižni jezik smo namreč vzpostavili zato, da nam je lažje in se čim manj odločamo sproti. Sklanjati s *psmi* (namesto s *psi*) ali pisati *življenski* (namesto *življenjski*) ali *željen* (namesto *želen*) je še vedno napaka.

Ampak ideala v jeziku ni.

Ha, vsak ga išče sam. Mislim, da je dobro, da je v vsaki stvari ideal, da vedno stremimo k nečemu, tudi če tistega nečesa ne znamo povsem dobro definirati. Seveda pa imeti ideal ne sme pomeniti »imeti vzvod za sramotjenje drugih, ki tega mojega ideala niso zmožni dosežati«. Odnos do ideala knjižnega jezika se močno spreminja glede na to, kakšno vlogo ima določen knjižni jezik v družbi. Slovenščina je, tako kot mnogi drugi jeziki v zadnjih desetletjih, povečala svojo vlogo v javnosti. Če je pred sedmimi desetletji knjižno slovenščino aktivno javno govorilo in pisalo nekje do 3000 ljudi, okrog leta 1980

do 10.000 ljudi, po osamosvojitvi do 50.000, jo danes javno govori in piše okrog 700.000 ljudi. Pri taki razliki v številu ljudi, ki uporabljajo določen jezik, se spremeni tudi raznovrstnost rabe tega jezika. Takšni množici jezika ne moreš vsiljevati in ji zaukazovati neživiljenjskih rešitev – o tem jasno pričajo izkušnje velikih jezikov. Lahko pa govorce usmerjamo, jim svetujemo. Tu bo pomemben korak naprej prinesel novi pravopis s pravili in slovarjem, to uspešno dopolnjuje novi eSSKJ, sproti pa se na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU odzivamo na potrebe ljudi s kar dvema spletnima svetovalnicama: Jezikovno svetovalnico, v kateri odgovarjamo na vprašanja, povezana s splošno rabo knjižnega jezika, in Terminološko svetovalnico, v kateri odgovarjamo na vprašanja, povezana s terminologijo posameznih strok. Jezikoslovci še nikoli nismo bili v tako tesnem stiku z ljudmi.

Letos vaš inštitut beleži osemdesetletnico. Obenem se že dolga leta spopada z neurejenim načinom financiranja.

Na inštitutu smo že navajeni, da se moramo vsakih nekaj let boriti za preživetje. Trenutno se pripravljamo na praznovanje osemdesetletnice in upamo, da bomo na njej razglasili, da smo po mnogih letih le našli zadovoljivo, evropsko primerljivo rešitev za naše financiranje. Za zdaj iz leta v leto nekako priberačimo sredstva in se z nekaj iznajdljivosti uspemo kljub temu dobro razvijati, vlagati v prihodnost. Ampak živeti v stalni negotovosti, kako bo naslednje leto, je za dolgoročna dela, kot je slovaropisje, zelo stresno. Zato si prizadevamo te stvari urediti. Imamo občutek, da nam je politika naklonjena, ampak občutek v politiki ne šteje, sem se naučil. Premier nam je 5. marca letos javno obljubil, da se bo stanje uredilo. Držali ga bomo za besedo. Gre namreč za vprašanje, ali bomo še naprej lahko ohranjali tako visok standard opremljenosti z jezikovnimi priročniki ali pa se bomo zatekli nazaj v sivo povprečje. Trenutno smo med najboljšimi v Evropi in na svetu. A to se lahko v hipu poruši.

Obletnica bo 14. oktobra?

Ja, slovesnost bo 14. oktobra ob 11.00 v Atriju ZRC. Zbrali se bomo vsi jezikoslovci, ugledni gostje iz političnega, kulturnega in gospodarskega življenja, imeli bomo glasbenega gosta Blaža Mencingerja z bandom, vabljeni pa ste res vsi. Tudi vsi bralke in bralci tega intervjuja. Skušamo biti odprti, tu smo za ljudi.

Ob tem verjetno gledate nazaj in naprej. Kaj so vaši cilji, izzivi, načrti?

Trenutno največji izziv, ki se zgodi samo na vsakih nekaj desetletij, je že omenjena objava novega

slovenskega pravopisa. Besedilo je napisano, dostopno na spletni strani Pravopis 8.0 in kmalu bodo šla v javno razpravo še zadnja sprejeta poglavja. Potem bosta v naslednjem letu celoto dokončno uredila in z javno razpravo uskladila še uredniški odbor in uredniški svet. Pri tem smo povezali vse, ki se ukvarjajo s slovenščino, od raziskovalcev do praktikov, od medijev do šolstva, od Maribora do Kopra, od Celovca do Trsta in širše.

Obenem imamo v ospredju nekaj velikih dolgoročnih ciljev. Največji je priprava eSSKJ, nove izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika, v okviru katere vsako leto objavljamo razlage novih slovarskih sestavkov. Izjemno produktivni smo pri pripravi terminoloških slovarjev različnih strok. To je namreč pomembno za status slovenščine tako znotraj strok kot v sami znanosti. Samo letos sta izšla gasilski in agronomski terminološki slovar, blizu izida je terminološki slovar živinoreje. V delu je ogromen narečjeslovni projekt Slovenski lingvistični atlas, v okviru katerega snemamo, analiziramo in popisujemo besedje vseh slovenskih narečij. V teh mesecih zaključujemo pomemben mejnik v pripravi inovativne programske opreme za pripravo s tem povezane dialektološke relacijske baze. V delu je tudi zgodovinski Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki ga že nekaj let vsakoletno objavljamo na spletu, letos izide Etimološki slovar zoonimov, obenem pa nastajajo še številni manjši slovarji. Letni prirastek vseh teh slovarjev zdaj že tradicionalno objavimo vsako leto decembra na portalu Fran.

Prav tako se krepki večjezični portal Franja, kjer najdemo najboljše dvojezične slovarje za slovenski jezik, med učenci osnovnih in srednjih šol živi portal za mlade Franček, v okviru katerega vsako leto pomnožimo Šolski slovar slovenskega jezika skupaj z novimi etimološkimi razlagami za mlade. Velikih projektov je veliko, manjših še več. Vzpostavili smo moderen fonolaboratorij, uveljavili smo se v številnih mednarodnih združenjih, samo v zadnjih šestih letih smo objavili 2655 del različnih vrst.

Redno vlagamo v pogled naprej: kaj bomo potrebovali čez deset, dvajset, sto let? Slovenščine prav zaradi dobrega načrtovanja ni presenetila umetna inteligenca, odprta znanost ali hitra digitalizacija in tudi vnaprej moramo zagotavljati dolgoročno opremljenost slovenskega jezika. Vse to zahteva vpogled v realno stanje: ravno zaključujemo že drugo veliko raziskavo o rabi slovenščine in o potrebah uporabnikov slovenščine in drugih jezikov z naslovom Slovenščina danes. Na podlagi te raziskave lahko politika določi morebitne nujne ukrepe za jezikovno politiko na najrazličnejših področjih v naslednjem obdobju.

Med manjšimi projekti so mnogi, ki so po pomenu veliki, na primer

sodelovanje inštituta pri Muzeju slovenskega jezika in knjige v Štanjelu, kjer smo v okviru inštituta pripravili vsebinsko zasnovo, pri tem je sodeloval tudi Muzej tiska z vašim urednikom Alijem Žerdinom, vse skupaj pa je vodil Uroš Grilc. Med manjšimi stvarmi naj povem, da inštitut s svojimi sodelavci pomaga oblikovati tudi šolstvo, stanje slovenščine v šolstvu itd. V samo življenje smo močno vpeti, zato je morda drugače, kot bi si človek mislil na prvi pogled, naše delo je izjemno raznovrstno.

Ravno v prejšnjih tednih ste po Sloveniji pomagali predstavljati nove učne načrte za slovenščino. Bo kaj bolje?

Zadnjih 15 let sem si prizadeval, da bi jezikovni pouk slovenščine naredil nujen prehod v novo dobo. Učni načrti so sicer vedno stvar usklajevanja s številnimi strokovnjaki, a upam si reči, da nam je vsaj na papirju uspelo. Novi učni načrti so dejansko pomemben svež korak v modernejši pouk slovenščine. To pa pomeni: manj faktografske snovi, več časa za razpravo, za pisanje in prilagoditev pouka sodobni stvarnosti. Več branja tako umetnostnih kot tudi neumetnostnih besedil, bolj sistematičen pouk slovnice, povezovanje slovenščine in pouka tujih jezikov in nove vsebine s področja slovenščine v digitalni dobi. Pouk učnih jezikov po Evropi, s tem pa tudi pouk slovenščine, je sicer postal izjemno velik izziv. Pred učitelji so vedno zahtevnejše okoliščine. Umetna inteligenca pa bo povsem obrnila odnos do tvorjenja besedil.

Na voljo imamo tudi nov Latinski slovar.

Ja, na portalu Franja. To je bil pa cel podvig. Wiethalerjev Latinsko-slovenski slovar je eden največjih slovenskih slovarjev in je bil za tisk pripravljen že na začetku dvajsetega stoletja. Njegov tisk se je začel leta 1921, a takoj ustavil in močno zavlekel, tako da smo ga v knjižno obliko pod vodstvom Mateja Hriberška spravili šele pred desetletjem, dvema. Ko smo vzpostavljali večjezični portal Franja, smo si zelo želeli vanj vključiti tudi ta slovar. Bil je v lasti založbe Kres in več pogajalcem pred nami odkup ni uspel. Mi smo se v ta projekt zagrizli z vso možno motivacijo, pridobili avtorske pravice in v rekordnem času vzpostavili tudi elektronsko slovarsko bazo, na podlagi katere lahko ta slovar zdaj živi na portalu Franja in je tudi zelo uporabljan.

Latinsčina je vaša ljubezen, kajne?

Ja, je. Očitno me vedno očara nekaj, kar je po eni strani uporabno v sedanjosti, ima pa pridih starodavnosti. Latinsčino sem študiral, preučeval kot jezik. Konec koncev sem se skozi latinsčino zaljubil v slovnico.

To se pogosto zgodi, latinska slovnica je namreč tako logična.

Gre za vznemirljivo slovnico, red, pomešan z neverjetno prožno skladnjo, ki kar kliče po dolgih, skoraj proustovskih periodah. Hkrati pa je to tudi jezik, v katerem so napisane pomembne stvari, jezik, ki je oblikoval evropsko civilizacijo. Latinsčina je v srednji šoli pomenila prelom, ob katerem sem se naučil razmišljati drugače, širše. Znati tak jezik je neverjeten užitek, to je tako težko opisati, da včasih navzven ljubitelji klasične izobrazbe delujejo kot kaka loža. Ob latinščini sem samo še bolj spoznaval svoj jezik. In to je tisto, kar je ob študiju vsakega jezika bistveno.

Na Generalnem direktoratu za prevajanje EU zdaj že več let opozarjajo, da je vse manjši problem najti sodelavce, ki bi znali tuje jezike, vse večji problem pa najti sodelavce, ki bi ob tem dobro znali tudi slovenščino ali kateri koli prvi jezik. Včasih pozabljamo omeniti mladim, da pride znanje angleščine in drugih tujih jezikov do polnega izraza šele, ko ga spremlja dobro znanje slovenščine.

Se še spomnite prvih stavkov Cezarjevih *De bello Gallico*: *Gallia est omnis divisa in partes tres* ... (Smeh.)

... *quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur*. Še bolje pa se spomnim – in se z njim v težkih trenutkih tudi spodbujam – Ciceronovega govora proti Katilini. *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* Do kdaj, Katilina, boš preizkušal naše potrpljenje? Pa Katula: *Odi et amo, quare id faciam, fortasse requiris. Nescio, sed fieri sentio et excrucior*. Sovražim in ljubim. Morda kdo sprašuje, zakaj to počnem. Ne vem, samo čutim dogajanje tuje in mučim se v njem. ... Ob tem pa prav pogrešam čase, ko sem poučeval latinščino. Če imate čas, lahko nadaljujeva s citati po avtorjih. (Smeh.)

Od kod izvira ime Kozma?

Κόσμος (kósmos) pomeni »red, urejenost, lepota, svet, kozmos«. V družini je bilo v preteklih stoletjih kar nekaj ljudi z imenom Kozma, dedkov brat in njegov sin, moj pradedek ... Razmislek o tem, da me poimenujejo Kozma, je bil znotraj družine nekako naraven. Sam svojega imena nisem nikoli obžaloval, priročno je imeti ime, ki je relativno redko. Priročno je, ker ob sebi ne potrebuje še priimka.

Se spomnite, koliko kolumn za nas časopis ni doživelo objave, ker so prej romale v smeti?

(Smeh.) Na štiri, pet kolumn gre vsaj ena v smeti. Pri samem pisanju esejev, kolumn ni tako pomembno zgolj oblikovanje sporočila, pomembno je, da se vsi deli na koncu smiselno spojijo. Zato se večkrat zgodi, da pri kakšni kolumni s

Poezija ni nikoli resnica. Je občutje, stanje. Ko se potopiš v svet verzov in se nato vrneš, je lažje živeti drugače. Mimo tega. Srečnejše.

sijajnim začetkom ta začetek nima potenciala, da bi neprisiljeno dobil svojo poanto. Vse zapisano ne zmore delovati kot celota.

(Pokaže na telefonu nekaj primerov.) Možnost, da lahko nekaj zavržeš po tistem, ko je napisano, je zelo pomemben občutek svobode. Seveda pa zelo zamuden. Zato tudi pišem dokaj počasi.

Tudi govorite počasi.

Ne vedno, zdajle zato, da ne jecljam preveč.

Sploh ne jecljate.

Če bi se pogovarjala povsem sproščeno, bi verjetno več jecljal, tako pa malo pazim.

Lahko jecljanje nadzirate?

Ne vedno.

Je to povezano z mislijo samo?

Ne. Ni trdnih pravil. Pogosto jecljam več, ko se sprostim, a spet drugič je to znak utrujenosti ali napetosti. Pogostost in intenzivnost jecljanja sicer lahko z vajami precej zmanjšaš in ob zbranosti včasih tudi skoraj povsem odpraviš. V skupnosti jecljavcev sem bil zelo dejaven, uredil sem knjigo Vlaste Podbrežnik *Jecljam! Si mi kos? Sem si kos?*, ki vsebuje vprašanja, odgovore in pričevanja o jecljanju. Jecljavci se sicer združujemo na ravni Slovenije v Društvu Vilko Mazi, ki je doslej mnogim pomagalo, da so iz te govorne motnje, ki ti lahko uniči življenje, naredili korak, ki ti pomaga k boljšemu življenju. Dober stranski učinek jecljanja je, da preprečuje napuh, saj nikoli ne veš, kdaj te bo tvoj jezik pustil na cedilu.

Ste se tudi zato odločili za študij jezikoslovja?

Ne. Če bi me to zanimalo, bi postal logoped. Študirat sem šel latinščino in slovenščino. Na začetku študija še nisem bil prepričan, ali me ne bo morda potegnilo v primerjalno književnost. A zlagoma sem prek latinskih slovničarjev odkril, kako neprecenljiv občutek je brati besedila o jeziku. Ko sem prvič prebral delo *O latinskem jeziku* Marka Terencija Varona, Cezarjevega sodobnika, zlasti poglavja o analogiji in anomaliji in jeziku, sem vedel, da bo jezikoslovje moja služba. Slovnice so nekaj tako lepega. Ne veste, kaj zamujate. ●